

Türk İslam Edebiyatında Bir Tür Olarak Duvâz-deh ve Sirâcî'nin Duvâz-dehleri

 Maruf Çakır^{a*}

Özet

Edebî eserler yazarının hayatı, edebî kişiliği, aldığı eğitim, inancı, düşünce dünyası, duyguları ve yaşadığı dönemin mühim olayları gibi çok önemli bilgileri yanı sıra müellifin dinî-tasavvufî görüşlerinin de birer taşıyıcısıdır. Şairlerin manzumeleri, bağlı olduğu mezhep veya tasavvufî görüşün etkisiyle muhteva ve tür yönünden diğer şairlerin eserlerinden farklılıklar arz edebilmektedir. Bu bağlamda Alevî ve Bektaşî şairlerin dinî-tasavvufî görüşlerini yansıtan türlerinden biri duvâz-dehtir. Duvâz, duvâz-deh imam, duvâz imam, duvâz mam gibi farklı isimlerle anılan bu tür, on iki imamın adlarının sırasıyla anılması, onların faziletlerinin sayılması ve onlara övgülerde bulunulması maksadıyla kaleme alınmaktadır. Bu yönüyle Anadolu sahasında özellikle Alevî ve Bektaşî şairlerce tercih edilmektedir. Bu çalışmada türün genel vasıfları ve tarihî gelişim süreci incelenmiş, ardından 16. yüzyıl şairlerinden Sirâcî'nin duvâz-deh manzumeleri tahlil edilmiştir. Çalışmanın hazırlık aşamasında literatür taraması yapılarak klasik edebiyat, halk edebiyatı ve musiki sahasında tür üzerine yapılan çalışmalar bir araya getirilmiş, araştırmacıların tespit ettiği örnekler incelenmiştir. Türün tanımları, özellikleri ve asırlara göre dağılımları ortaya konmuştur. Yapılan değerlendirmede türün ekseriyetle Alevî ve Bektaşî şairlerce tercih edildiği ancak farklı tarikatların müntesibi olan şuarâca da duvâz-dehler yazıldığı tespit edilmiştir. Çalışma, duvâz-dehleri tahlil edilen Sirâcî'nin (ö. ?/??) on sekiz manzumesiyle bu türde en fazla şiir yazar şairlerden biri olduğunu da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Duvâz-deh, Bektaşî, Alevî, On İki İmam, Sirâcî.

Duvâz-dehs as a Genre in Turkish-Islamic Literature and Duvâz-dehs of Sirâcî

Abstract

Literary studies contain essential information such as the author's life, literary personality, education, belief, world of thought, emotions and important events of the period he lived. These studies are also the carrier of the author's views on religion and Sufism. The poems of poets may differ from the works of other poets in terms of content and genre due to the influence of their Sufi view or the sect they belong to. In this context, one of the genres of Alawî and Bektâshî poets reflecting their religious and mystical views is duvâz-dehs. Duvâz, which is known by different names such as duvâz-deh imam, duvâz imam, duvâz mam, is written for the purpose of mentioning the names of the twelve imams, counting their virtues and praising them. In this respect, it is especially preferred by Alawî and Bektâshî poets in Anatolia. In this study, the general characteristics and historical development process of the genre are analyzed, and the duvâz-deh poems of Sirâcî, one of the 16th century poets, are examined. In the preparatory phase of the study, a literature review was conducted and the studies on the genre in classical literature, folk literature and music were brought together and the examples found by researchers were analyzed. Definitions of the genre, its characteristics and its spread according to centuries have been revealed. In the evaluation, it was determined that the genre was mostly preferred by Alawî and Bektâshî poets, but duvâz-dehs were also written by poets who were members of different sects. The study also shows that Sirâcî is one of the poets who wrote the most poems in this genre with eighteen poems.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Duvâz-deh, Bektâshî, Alawî, Twelve Imams, Sirâcî.

^aDr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı/Asst., Prof. Kütahya Dumlupınar University, The Department of Islamic History and Arts, Department of Turkish-Islamic Literature, Kütahya, Türkiye

*Sorumlu Yazar/ Corresponding Author
İletişim/Contact: marufca@hotmail.com

Geliş Tarihi/ Date Received: 17/05/2025
Kabul Tarihi/Date Accepted: 04/08/2025
Yayın Tarihi/ Date Published: 30/09/2025

Atıf/Cite: Çakır, Maruf. "Türk İslam Edebiyatında Bir Tür Olarak Duvâz-deh ve Sirâcî'nin Duvâz-dehleri". *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Eylül 2025), 1-15.

Web:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuifd>
mailto: ilafdergi@kastamonu.edu.tr

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial No Derivatives 4.0 International License.

Giriş

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle başlayan kimlik dönüşümü, hayatın her alanında olduğu gibi edebî sahada da kendini yoğun bir şekilde göstermiştir. Bu dönüşüm edebî eserlerin muhtevasıyla sınırlı kalmamış, zaman içerisinde şekil ve tür olarak da yenilikler ortaya çıkmıştır. Özellikle İran ve Arap edebiyatlarının tesiriyle gerçekleşen bu yenilikler neticesinde Türk İslam Edebiyatı doğmuştur.

Türk İslam Edebiyatı sahasında verilen ilk eserler daha ziyade didaktik yönleriyle öne çıkmış, Türklerin yeni dinlerini öğrenme ihtiyacına binaen kaleme alınmıştır. Tarihî süreçte - özellikle tasavvufi oluşumların da tesiriyle- hem muhteva hem de tür olarak son derece geniş bir yelpazede pek çok eser yazılmıştır. Bu eserlerin kahir ekseriyetinin manzum olduğu da bilinen bir gerçektir. Türk şiirinde İslam öncesi dönemin edebî şekil ve türleri kullanılmaya devam etmekle birlikte Arap ve İran edebiyatının etkisiyle yeni nazım şekil ve türleri giderek artan bir yoğunlukla kullanılmıştır. Ortaya konan eserlerin düzeni de rastgele olmamış, belli usul ve kaidelerle nüshalar oluşturulmuştur. Zamanla İslami tertip geleneği oluşmuş, mensur yahut manzum, dinî muhtevalı olsun-olmasın bütün eserlerde kendini göstermiştir.

Müellifinin mefkûresi, duyguları, içinde bulunduğu toplumun kültürü, yaşadığı dönemin mühim olayları gibi birçok önemli malumatı asırları aşarak bizlere ulaştıran edebî eserler aynı zamanda onun dinî-tasavvufi görüşlerinden de izler taşır. Yukarıda zikredilen İslami tertip geleneğine uygun olarak başlayan eserler, şairin bağlı olduğu mezhep veya tasavvufi görüşün etkisiyle muhteva ve tür yönünden diğer şairlerin eserlerinden farklılıklar arz edebilmektedir. Örneğin divânların başında yer alan tevhid, münacât, na't ve medih şiirleri incelendiğinde şairlerin vahdet-i vücud, Hz. Peygamber ve ehl-i beyt sevgisi, dört halife ve sahabeye dair görüşleri, kaza-kader inancı, ibadet ve muamelat gibi konulardaki mefkûresi genel hatlarıyla ortaya çıkar. Bu bağlamda şairlerin tasavvufi görüşlerini yansıtan türlerinden biri de düvâz-dehlerdir.

Düvâz-dehler konusu günümüze kadar farklı cihetlerden çalışılmıştır. Cemalettin Yavuz bütüncül bir yaklaşımla türü incelemeyi amaç edindiği çalışmasında düvâz-dehleri özellikle halk şiiri çerçevesinde değerlendirmiştir. 24'ü sözlü kültürden derlenen toplam 170 düvâz-deh üzerinde yapılan çalışma mülakatlar da içeren bir saha çalışması olması yönüyle değerlidir.¹ Fatih İyiyol, "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Düvâzlar-Düvâzimamlar" başlıklı makalesinde türün 15. asırdan günümüze gelişimi üzerinde durmuştur.² Dilara Aydın, düvâz-dehleri klasik edebiyat çerçevesinde ele alarak "kapsamı, işlenişi, toplum yaşamıyla ilişkisi, metin tenkidine olan katkısı"nı ortaya koymaya çalışmıştır.³ Yusuf Özgür Tire, düvâz-dehleri müzikal yönüyle ele

¹ Cemalettin Yavuz, *Alevî-Bektaşî Geleneğinde Düvâzimamlar* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015).

² Fatih İyiyol, "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Düvâzlar-Düvâzimamlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/27 (Yaz 2013), 228-250.

³ Dilara Aydın, "Klasik Türk Şiirinde Düvâz-Dehler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 103 (Eylül 2022), 261-281.

almış;⁴ Fatih Çekmez ise Kütahya çevresiyle sınırlandırdığı yüksek lisans çalışmasında bu türe değinmiştir.⁵ Bunlar dışında şair ve şehir bazlı makale ve tebliğ şeklinde çalışmalar da mevcuttur.⁶ Bu çalışmada dûvâz-dehlerin tarihî gelişim süreci, tanımı ve örnekleri üzerine bir inceleme yapılacak, ardından 16. yüzyıl şairlerinden Sirâcî'nin dûvâz-dehleri tahlil edilerek edebiyat sahası araştırmacılarının istifadelerine sunulacaktır.

1. Dûvâz-deh

Dûvâz-deh, Farsça “devazdeh”ten ses değişimine uğrayarak dilimize geçmiştir. Sözlük anlamı on ikidir.⁷ Şiilerce Hazreti Peygamber'in halifesi olarak kabul edilen, masum (günahtan ve hatadan münezzeh) olduklarına inanılan on iki kişiye Farsça *dûvazdeh imamân* denir. Türün tanımına bakıldığında dûvâz-dehler farklı kaynaklarda; “Alevilerde ve Bektaşilerde on iki imamı öven nefesler.”⁸, “On iki imam: ... Bunlara ait yazılan methiyelere ‘dûvazde imam’ derler.”⁹, “Alevî-Bektaşî edebiyatıyla Mevleviliğin Şems koluna bağlı şairlerin verimlerinde on iki imamı meziyetleriyle sayan şiirlerdir.”¹⁰, “İçinde on iki imamın adı geçen şiirlere ‘Dûvazdeh İmam’ yahut Alevîlerin söyleyişince ‘Dûvazmam’ yahut da kısaca ‘Dûvaz’ denir.”¹¹ “Alevî-Bektaşî geleneğinde on iki imama derin bir saygı ve bağlılık görülmektedir. Bu saygının sonucu olarak ana teması on iki imam olan dûvaz-dûvazimam şiir türü ortaya çıkmıştır.”¹² şeklinde tanımlanmaktadır. İsimlendirme hemen her kaynakta farklılık arz etse de Dilara Aydın'ın da makalesinde ifade ettiği gerekçe makul kabul edilerek çalışmada dûvâz-deh kullanımı tercih edilecektir.¹³

İslam tarihinde hilafetle ilgili tartışmaların başladığı ilk asırdan itibaren siyasi çekişmeler de baş göstermiş bunun neticesi olarak zamanla itikadi farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmalar daha ziyade halifelik ve imamet tartışmaları etrafında cereyan etmiştir. Nitekim ayrışmalar sonucu ortaya çıkan gruplardan biri de Şiilerdir. İmametini Hz. Ali (ö. 40/661) ile

⁴ Yusuf Özgür Tire, *Dûvâzdeh İmamların Müzikal Açısından İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁵ Fatih Çekmez, *Kütahya Alevî-Bektaşî Geleneğinde Nefes, Dûvaz ve Mersiyeler* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

⁶ Bekir Sami Özsoy, “Âşık Edebiyatında Dûvâz Geleneği ve Sünnî Âşıklarda Dûvâz”, *Kültür Evreni* 4/6 (2013), 104-123; Büşra Çelik Vural, “Ehlî'nin Dûvâz-nâme Temalı Elif-nâme'si”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 108 (2023), 435-453; Hüseyin Özcan, “Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Dûvazdeh”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 76 (2015), 191-204; Bülent Akın, “Kopuzdan Telli Kur'an'a Türklerde Sazın Kültürel Serüveni ve Kutsallığı”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 20/1 (Yaz 2020), 135-162; Ahmet İçli, “Rûhî'nin Dûvâznâmesi”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 45 (2020), 64-84.

⁷ Mehmet Kanar, “دوازده”, *Farsça-Türkçe / Türkçe-Farsça Sözlük* (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 508.

⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabaalcı Yayıncılık, 2012), “Dûvazdeh İmam/Dûvaz/Dûvazmam”, 113.

⁹ Ağâh Sırrı Levend, *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 66 (24 numaralı dipnot).

¹⁰ Erman Artun, *Dini-Tasavvufî Halk Edebiyatı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2002), 105.

¹¹ Abdulkaki Gölpinarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, t.s.), 46.

¹² Fatih İyiyol, “Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dûvâzlar-Dûvâzimamlar”, 228.

¹³ Latîfi ve Esrar Dede'nin tezkirelerinde mezkûr türün “dûvaz-deh” şeklinde yazılmasını gerekçe gösteren Dilara Aydın, “... klasik edebiyatın temel kaynaklarından sayılan tezkirelerdeki kullanımı esas alarak On İki İmam'ın sırası gözetilerek yazılan manzumeleri ‘dûvâz-deh’ olarak adlandırmayı tercih ettik.” ifadesini kullanmaktadır. Aydın, “Klasik Türk Şiirinde Dûvâz-Dehler”, 262.

sürdüğünü ve onun soyu üzerinden devam etmesi gerektiğini savunan Şiiler on birinci imama kadar bu kabul üzere imameti devam ettirmişlerdir. Hicrî 260 (m. 874) yılında on birinci imam Hasan el-Askerî'nin vefatı sonrası İmamiye mezhebi nihai şeklini almaya başlamış, sonraki asırda ise diğer Şii mezheplerin önüne geçmiştir.¹⁴ Hasan el-Askerî vefat ettiğinde yerine imam olacak bir oğlunun olup olmadığı tartışmaları nihayetinde on ikinci imamın gizlendiği ve zamanı geldiğinde mutlaka yeniden ortaya çıkacağı kabulüne ermiş, ardından imamet on ikiyle sınırlanmıştır. Gaybet halinde olan imamın adının Muhammed olduğu kabul edilmiş ve ilk kez hicrî 290 yılında ondan Mehdî olarak bahsedilmiştir. Bu tarihlerden itibaren imamet, yaşamış on bir imama beklenen on ikinci imam Muhammed Mehdî inancı etrafında teşekkül etmiştir.¹⁵

On iki imamın doğrudan Allah tarafından seçilmiş olduğuna inanıldığından onlara derin muhabbet beslenir. Şii şairlerce zaman içerisinde bu muhabbetten naşi on iki imama methiye yazma geleneği ortaya çıkmıştır. Bu geleneğin ne zaman başladığı Arap ve Fars edebiyatları üzerine kapsamlı bir çalışmayla ortaya konulabilecektir. Anadolu sahasında ise on iki imama methiye yazma geleneği 14. asra kadar gitmektedir.

Düvâz-deh şiirlerinde ana tema on iki imama övgüdür. Şairler övgüleri nazmederken imamların tarihsel sırayla anılmasına özen göstermişlerdir. Şuarâ bazen her bir imamı müstakil beyit, kıta yahut bent içinde bazen de birkaçını tek nazım biriminde metheder. Düvâz-dehlerde sırasıyla Hz. Ali, İmam Hasan (ö. 49/669), İmam Hüseyin (ö. 61/680), Zeynel Abidin (ö. 94/712), Muhammed Bakır (ö. 114/733 [?]), Cafer-i Sâdık (ö. 148/765), Mûsâ-yı Kâzım (ö. 183/799), Ali Rıza (ö. 203/818), Muhammed Tâkî (ö. 220/835), Ali Nâkî (ö. 254/868), Hasan el-Askerî, Muhammed Mehdi zikredilir. Hamdele ve salve muhtevalı bir başlangıç da genel bir tercihtir.

1.1. Düvâz-deh Türünün Tarihi Gelişimi

Düvâz-deh türünün bilinen ilk Türkçe örnekleri 14. asrın sonu 15. asrın başlarında Nesîmî (ö. 820/1417 [?]) ve Sâdık Abdâl (ö. ?/?) tarafından yazılmıştır.¹⁶ Sonraki dönemlerde pek çok şair tarafından düvâz-dehler yazılmaya devam etmiş; tür zamanla Nakşibendî, Gülşenî, Mevlevî ve Halvetî gibi farklı tasavvufi çevrelerden şairlerin divanlarında yer edinmiştir. Halk şiirinin temsilcileri olan âşıklar ise bu türe daha fazla ehemmiyet vermiştir. Tespit edilen örneklerin nazım şekilleri dikkate alındığında âşıklar, düvâz-deh türünde klasik edebiyat şuarâsından daha çok manzume ortaya koymuşlardır.¹⁷ Burada düvâz-dehlerin cem meclislerindeki rolü de mühimdir. Zira düvâz-dehler edebî bir tür olmanın yanı sıra cem meclislerinin icrası sırasında - törenin mahiyetine ve bölgesine göre değişen sayılarda- okunan bir musiki formudur. Cem meclislerinde okunan diğer musiki formları gibi düvâz-dehler de zâkir tarafından seslendirilir ve törenin gidişatını belirler. Yedi ulu ozanın düvâz-dehleri başta olmak üzere farklı

¹⁴ Cemil Hakyemez, *İmamiye Şiası ve Temel Kavramları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 9-12.

¹⁵ Metin Bozan, *İmamiye Şiası'nın Oluşumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 293-300.

¹⁶ İyiyol, "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Düvâzlar-Düvâzimamlar", 231.

¹⁷ Detaylı bilgi için bk. İyiyol, "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Düvâzlar-Düvâzimamlar", 233.

dönemlerden şairlerin eserleri -kutsiyet de atfedilerek- bu törenlere dahil edilir.¹⁸ Bu durumun âşıkların dûvâz-deh yazmalarında mühim bir motivasyon kaynağı olduğu düşünülebilir.

14. asırda bilinen ilk örnekleri nazmedilen dûvâz-dehlerin 15. asırdaki tespit edilen örnekleri klasik edebiyat sahasında Karamanlı Aynî (ö. ??/??), Sürûrî-i Acem (ö. ??/??) ve Müridî (ö. ??/??) tarafından yazılmıştır.¹⁹ Halk edebiyatı sahasında ise -önceki asırda yaşamış olup 15. yüzyılda da eser veren- Nesimî ve Sâdık Abdâl'ın dûvâz-dehleri de burada zikredilebilir. 16. yüzyıl dûvâz-dehler açısından mümbit bir dönem olmuştur. Hem hece vezni hem de aruzla pek çok örneğine rastlanılan dûvâz-dehler bu asırda şekil ve tür cihetlerinden de çeşitlenmiştir.²⁰ Fuzûlî (ö. 963/1556), Usûlî (ö. 945/1538-39), Kara Fazlî (ö. 971/1564), Dukakinzâde Ahmed (ö. 921/1515), Muhîti (ö. ??/??), Hurûfî Arşî (ö. ?/1562[?]), Feyzî-i Kefevî (ö. 1023/1614), Gelibolulu Âlî (ö. 1008/1600), Hatayî (ö. 930/1524), Pir Sultan Abdal (ö. ??/??), Kul Himmet (ö. ??/??), Virânî (ö. ??/??), Virdî Derviş (ö. ??/??), Sersem Ali (ö. 977/1569), Caferî (ö. ??/??), Hayretî (ö. 941/1534), Seher Abdal (ö. ??/??), Kanberî (ö. ??/??), Yeminî (ö. ??/??), Kalender (ö. 933-34/1527), Bosnalı Vahdetî (ö. 1007/1598), Tufeylî (ö. 1020/1611) ve Misâlî (ö. 1017/1608) bu asırda dûvâz-deh yazdığı bilinen şairlerdir. Çalışmamıza konu olan şair Sirâcî de 16. yüzyıl şuarâsındandır. 17. asırda Dânişî Ali Dede, Derviş Muhammed, Kul Hüseyin, Mehemmed, Teslim Abdal, Fakir Ednâ, Kul Mustafâ ve Derviş Kasimî bu türde manzumeler yazmışlardır. Azbî Baba (ö. 1149?, 1160?/1736?, 1747?), Münîre (ö. 1321/1903), Kâtip (ö. ??/??), Kalbî (ö. ??/??), Kul Şükrî (ö. ??/??), Tâhir (ö. 1188/1774), Zekâî (ö. 1227/1812-1813), Sâkıb Dede (ö. 1148/1735), Selâmî (ö. 1228/1813), Vuslâtî (ö. 1182/1718) ve Resmî Ali Baba (ö. ??/??) 18. asrın dûvâz-deh yazan isimleridir. 19. yüzyılda Çuhâdar-zâde Şâkir (ö. 1252/1836), Ahmed Sûzî (ö. 1246/1830), Ali Handî (ö. ??/??), Eşref Paşa (ö. 22 Mayıs 1912), Abdullâh Ferdî (ö. 1252/1836), Şeref Hanım (ö. 1277/1861), Musa Kazım Paşa (ö. 1307/1890), Mislî İsmail Hakkı (ö. 1286/1870), Ömer Fâik (ö. 1245/1829), Güvenc (Genc) Abdal (ö. ??/??), Kul Himmet Üstâdım (Âşık İbrahim) (ö. 1301/1844[?]), Seyrânî (ö. 1282-83/1866), Kul Velî (ö. 1269-70/1853), Remziyâ (ö. ??/??), Yesârî (ö. 1297/1879), Şemsî Baba (ö. 1302/1885), Pir Mehmed (ö. 1244/1829), Derviş Ali (ö. ??/??), Bosnavî (ö. ??/??), Azbî (ö. 1250/1835), İlhâmî (ö. 1308/1890), Derviş Velî (ö. 1256/1840), Vehbî (ö. ??/??), Ecrî (ö. ??/??), Âbidîn (ö. 1325/1909[?]) ve Resmî (ö. ??/??) tarafından dûvâz-deh şiirleri yazıldığı tespit edilmiştir. 20 ve 21. yüzyılda bu türde manzume yazan şairler; Kemterî (ö. 1939), Baba Küncî (Güncî Baba) (ö. ??/??) ve halen hayatta olan Battal'dır. Bunlar dışında yüzyılı tespit edilemeyen Dedemoğlu, Sefil Hasan, Kemter Derviş, İdris, Kâmiyâ, Nehrî, Öksüz Ali, Rasih, Rumûzî, Sefil, Süleymân, Fahrî, Râbiâ, Ali, Hasan, Usûlî, Garip Ali, Ali Bâkî, Ednâ Ali, Müttekî, Behriyâ, Sâkî, Şehidî, Hâtemî, Kâim, Derviş Ahmed, Âşık Rabtîyâ gibi şairlerin de dûvâz-dehleri vardır.²¹ Bu çalışma hazırlanırken Kütahyalı 18. yüzyıl halk şairlerinden Âşık Şükrü'nün (ö. ??/??) bir, 19. yüzyılda yaşamış Arifi'nin (ö. 1312/1313/1895) 4, yine 19. asır meşhurlarından Pesendî'nin (ö.

¹⁸ Detaylı bilgi için bk. Tire, *Dûvâzdeh İmamların Müzikal Açından İncelenmesi*, 12-27, 33-35.

¹⁹ Aydın, "Klasik Türk Şiirinde Dûvâz-Dehler", 264.

²⁰ Türler ve şekiller ile ilgili tafsilat için bk. Yavuz, *Alevi-Bektaşî Geleneğinde Dûvâzdehler*, 158-173.

²¹ Yüzyıllara göre tasnif yapılırken yararlanılan kaynaklar: Yavuz, *Alevi-Bektaşî Geleneğinde Dûvâzdehler*; Aydın, "Klasik Türk Şiirinde Dûvâz-Dehler".

1332/1913) ise bir adet düvâz-dehi tespit edilmiştir. Bu manzumelerden Arifî'nin üç, Pesendî'nin bir şiiri aruz vezniyle yazılmıştır.²²

1.2. Duvâz-deh Türünün Özellikleri

Duvâz-deh türü manzumelerin oluşturulmasında şuarânın şekil tercihlerine bakıldığında yine halk edebiyatının şekil özelliklerinin ön planda olduğu görülür. Daha önce ifade edildiği gibi bu türü daha ziyade halk ozanları/âşıklar kaleme almaktadır. Dolayısıyla halk edebiyatının şiir özellikleri bu tür için daha baskındır. Vezin tercihinde kahir ekseriyet hecedir. Benzer şekilde nazım şekillerinde de koşma tercihi öne çıkmaktadır.²³

Duvâz-deh yazan yukarıda isimleri zikredilen şairlerin bazıları -Karamanlı Aynî, Sürûrî-i Acem, Fuzûlî, Usûlî, Kara Fazlî, Dukakinzâde Ahmed, Hayretî, Sirâcî gibi- divân edebiyatının temsilcisidir. Bunlar dışında kalanlar tekke yahut halk edebiyatı sahasının şuarâsıdır. Aidyetlerini belirtmek yahut kesin bir tasnif yapmak ise güçtür. Tasavvufi şiirin halka meyyal bir yönünün olması, bundan mütevellit tasannu gayesinin genellikle ikinci planda kalması onu halk edebiyatına yakınlıştırabilmektedir. Duvâz-dehler incelendiğinde -aruzla yazılanlar dahil- genel olarak sade bir dil, girift olmayan ifadeler ve akıcı bir üslûp dikkat çekmektedir. Öte yandan aruzla yazılan halk edebiyatı nazım şekillerinin varlığı da nazar-ı dikkatten çıkarılmamalıdır. Divân/divânî, selis, semaî, kalenderî, satranç/şatranç, vezn-i âhar gibi halk edebiyatının aruzlu nazım şekilleriyle nazmedilmiş düvâz-dehler de vardır.²⁴ Dolayısıyla -tarihî gelişim sürecinde- klasik sahanın yahut tekke edebiyatının ürünü olan düvâz-dehlerin halk edebiyatına yakın olması, halk edebiyatı üretimlerinden bazısının aruzla yazılması, türü bu üç sahanın ortak türü olarak göstermektedir. Bu sebeple genel bir isimlendirmeye türü Türk İslam Edebiyatı sahası ürünü olarak tavsif etmemiz daha kapsayıcı olacaktır.

Öte yandan bu tür için doğrudan, *Bektaşî yahut Alevî şuarâsının üretimleridir*, demek de tarihi süreçte ortaya konan mühim miktarda şiiri göz ardı etmek demektir. Zira daha önce ismini andığımız şairlerden pek çoğu farklı tarikatlara mensuptur. Usûlî, Kara Fazlî, Dukakinzâde Ahmed, Aşkî, Feyzî-i Kefevî, Pesendî gibi isimler düvâz-deh kaleme almış farklı tasavvufî görüşlere sahip şairlerdir. Bundan anlaşıldığı üzere on iki imam sevgisi, Anadolu tasavvufi çevrelerinin ortak yönlerindedir. Kökeni ehl-i beyt sevgisine oradan da Hz. Peygamber'e bağlanan bu muhabbet edebî içeriğe de yansımış, düvâz-deh birçok tarikatın ortak türü haline gelmiştir.²⁵

²² Kadir Güler, *Kütahya Halk Şairleri* (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2019), 41, 47, 62, 65, 157, 360.

²³ Yavuz, *Alevî-Bektaşî Geleneğinde Duvazımlar*, 160-173.

²⁴ Yavuz, *Alevî-Bektaşî Geleneğinde Duvazımlar*, 174-183.

²⁵ Duvâz-deh türünün merkezinde bulunan on iki imam sevgisini Şiiliğe bağlamak hatalı bir yaklaşım olacaktır. Şairleri veya edebî türleri tarikatlarına göre tasnif etmek yahut Alevî ve Bektaşî şairler ile Sünnî şairleri farklı kefelere koyma yanlışlığına düşmek bu çalışmanın amaçlarından değildir. Bilindiği üzere ne Bektaşî tarikatı ne de Alevilik birer Şii oluşumdur. Mezkûr zümrelerin şairlerine ait şiirler incelenecek olursa birçoğunun dizelerinde dört halife sevgisi görülecektir. Aynı şekilde itikadi konulardaki düşüncelerinin de Şiilikten ziyade Sünniliğe yakın olduğu müşahede edilecektir. Bektaşilik ve Aleviliğin Sünniliği hakkında teferruatlı bir tartışma çalışmamızın sınırlarını aşacaktır. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bk. Mahmud Esad Coşan, *Hacı Bektaş-ı Velî ve Bektaşîlik* (İstanbul: Server Yayınları, 2013); Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşilik* (İstanbul: Yeni Boyut,

2. Sirâcî'nin Dûvâz-dehleri

Sirâcî, 16. yüzyılda payitahtta yaşamış, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde şiir meclislerinde bulunmuş Bektaşî bir şairdir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NCTY09503 numarayla kayıtlı dîvânı dışında günümüze ulaşan bir eseri bulunmamaktadır.²⁶ Dîvânında manzum hadis tercümeleri, münacât, na't, Hulefâ-i Râşidîn övgüleri yanı sıra Kanûnî, Şehzade Mustafa ve başka devlet adamlarına yazdığı şiirler vardır. Kendisiyle ilgili kaynaklarda net bir bilgi bulunmamaktadır. Âşık Çelebi'nin (ö. 979/1572) *Meşâ'irü's-şuârâ'sında*²⁷ hakkında bilgi verilen Germiyanlı Sirâcî olması kuvvetle muhtemeldir.²⁸

Şiirlerinde Bektaşî olduğunu bizzat ifade eden Sirâcî, manzumelerinde ehl-i beyt sevgisini sıkça işlemekte, tevellâ-teberrâ kavramlarını kullanmaktadır. Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i dizelerinde pek çok yerde anmakta, yazdığı on sekiz dîvâz-deh ile de on iki imama olan bağlılığını izhar etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Sirâcî'nin dîvâz-dehleri dîvânındaki sıraları dikkate alınarak incelenecektir.

1

fâ ' ilâtün fâ ' ilâtün fâ ' ilâtün fâ ' ilün

I Es-selâm iy mefhar-ı ' uşşâk-ı dîdâr-ı Hudâ

Es-selâm iy maẓhar-ı envâr-ı zât-ı kibriyâ

Sirâcî Dîvânı'nda yer alan dîvâz-deh türü şiirlerin ilki mütekerrir musammattır. İlk bent hem mısra başı (ön uyak) hem de mısra sonları kafiyeli olacak şekilde yazılmıştır ve na't hüviyetindedir. İkinci ve üçüncü bentler dîvâz-deh olarak nazmedilmiştir. Dördüncü bent teberrâ muhtevalıdır. Son bentte Sirâcî tevellâ ve teberrâ ile ehl-i beyte bağlılığını izhar etmektedir. Şiirde dört yerde iktibaslar bulunmaktadır.

2

mefâ ' ilün mefâ ' ilün mefâ ' ilün mefâ ' ilün

I Şehâ kem-kaṭreden kim şûretâ pür-kem gedâyuz biz

Bi-ḥamdillâh ṭarîk-i ' aşk içinde pâdişâhuz biz

Sirâcî Dîvânı'nda bulunan ikinci dîvâz-deh murabba şeklindedir. On iki imam methine geçmeden önce şair ilk iki bentte kendinden hem övgü hem de yergiyle bahsetmekte, kendini "âl-i abâ"nın ezeli kölesi olarak ifade etmektedir. Burada dikkat çekici husus ise on iki imam methine başlamadan önce Yezid'e lanet etmesidir. Yezid'e ta'n ve lanette bulunmak şairin pek çok şiirinde ehl-i beyt sevgisinin ön koşullarından biri olarak verilmektedir. Üçüncü bentte alemi

1990); Sönmez Kutlu, "Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi ya da Metadoksi", *İslâmiyât* 6/3 Aleviliğin Teolojisi Özel Sayısı (2003), 31-54.

²⁶ Sirâcî, *Sirâcî Dîvânı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, NCTY09503).

²⁷ es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*, haz. Filiz Kılıç (PDF: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), 415.

²⁸ Sirâcî ile ilgili detaylı bilgi ve çalışmada incelenecek olan dîvâz-dehler için bk. Maruf Çakır, *Sirâcî Dîvânı* (Ankara: Son Çağ Akademi, 2022), 6-21.

yoktan var eden Yüce Allah, iki cihanın sultanı Hz. Muhammed ve velayetin kaynağı olarak Hz. Ali anılmıştır. Sonraki beyitlerde on iki imam sırasıyla zikredilerek övülmüştür.

3

fâ ' ilâtün fâ ' ilâtün fâ ' ilâtün fâ ' ilün

I Mest-i ' aşk-ı lâ-yezâlîyem Hudâ'dur sevdigüm

Mefhar-i ' âlem Muhammed Muştafâ'dur sevdigüm

Sirâcî'nin üçüncü düvâz-deh şiiri muhammes biçimindedir ve şiirin ilk üç mısraında yine Yüce Allah, Hz. Muhammed ve Hz. Ali anıldıktan sonra imamların methi sırasıyla yapılmıştır. İmamlar methedilirken server, muktedâ, rehber kelimeleriyle liderlikleri ön plana çıkarılmıştır. Son bentte ise Sirâcî, Hâricîlere lanet okuyarak şiirini teberrâ ile tamamlamıştır.

4

mefâ ' ilün fe ' ilâtün mefâ ' ilün fe ' ilün

I Zuhûra gelmemiş idi daği bu cân ile ten

Döşenmemiş idi şahn-ı zemîne ferş-i çemen

Sirâcî *Dîvânî*'nda bulunan dördüncü düvâz-deh muhammes-i mütekerrirdir. Yedi bentten oluşan manzumenin her bendinin sonunda “*Muhammed ile ' Ali Fâtıma Hüseyin ü Hasan*” dizesi tekrarlanmaktadır. Şair, ehl-i beyt sevgisinin ezelde başladığını ifade ederek şiire başlamıştır. İkinci bentte “Etin etimdir, cismin cismimdir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur.”²⁹ anlamındaki rivayetin “*lahmuke lahmî*” kısmından iktibas vardır. Şiirde methin zayıf kaldığı, şairin daha ziyade isimleri anmaya odaklandığı görülür. Sondan bir önceki mısra bunu itiraf mahiyetinde kabul edilebilir: “*Sirâcî sen daği eyle isimlerini beyân*”

5

fâ ' ilâtün fâ ' ilâtün fâ ' ilâtün fâ ' ilün

I ' Âlemi var eyleyen Allâhu Rabbü'l- ' âlemîn

Eylemişdür Muştafâ'yı enbiyâ içre güzîn

Beşinci düvâz-deh şiiri beş bentten müteşekkil bir muhammestir. Zeynelâbidîn'i sevenlerin Hallâc-ı Mansûr'a benzetilmesi, tevellânın ehl-i beyt sevgisinin bir koşulu olarak belirtilmesi, onların düşmanının din düşmanı olarak ifade edilmesi ve bu düşmanlara lanet ve teberrâ edilmesi gerektiğinin vurgulanması şiirin öne çıkan yönleridir. Şiirde Hz. Muhammed “ruh-ı azam” olarak anılmakta ve O'nu “alemlere rahmet” olarak tanıtan ayetten³⁰ iktibasla manzume son bulmaktadır.

²⁹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, *el- ' İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, nşr. İrşâdu'l-Hak el-Eserî (Bakistan: İdâretü'l- ' ulümü'l-eseriyye, 1981), 1/206 (No. 332).

³⁰ *Türkçe Kur'an Mealleri* (Erişim 15.02.2025), el-Enbiyâ 21/107.

6

mef ' ûlü fâ ' ilâtü mefâ ' ilü fâ ' ilün

I Rûz-ı ezelde bende idüm nesl-i Aḥmed'e

Vâkıf degildi kimse o dem ḥarf-i ebcede

Dîvândaki altıncı düvâz-deh murabba-i mütekerrirdir ve “*La'net aña ki buğz ide âl-i Muḥammed'e*” dizesi bent sonlarında tekrarlanmaktadır. Daha önceki şiirlerde de görüldüğü üzere Sirâcî, ehl-i beyt sevgisinin kendisinde ezeli olduğunu belirtmektedir. Son beyitte de bu muhabbetin bir neticesi olarak onlara kavuşmayı temenni etmektedir. Şiirde Hz. Ali “zevcü'l-Betûl”, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ise “dürreyn-i ezhereyn” teşbihiyle anılmaktadır. Onları sevmek farz-ı ayn olarak vurgulanmaktadır. Yedinci bentte bu soydan gelenleri sevmeyen kişiler “kötü yaratılışlı, haydut” manasında “şakî” diye zemmedilmiştir.

7

mef ' ûlü fâ ' ilâtü mefâ ' ilü fâ ' ilün

I Bir şehrdür Muḥammed ü bâbı anuñ ' Ali

Rûz-ı ezelde dimişem anlara ben belî

Muhammes şeklinde yazılan yedinci düvâz-deh “Ben ilim şehriyim; Ali ise bu şehrin kapısıdır.”³¹ hadisinin manevi iktibasıyla başlar. Yine ehl-i beyt sevgisinin ezeli olduğunu zikreder. Ardından Hz. Ali'yi methetmeye “ibadetin efdali” diyen şair, Yüce Allah'tan bu methedile güç yetirebilmek için yardım niyazında bulunur. Sirâcî altıncı bentte ebedî izzet ve saadet olarak kişiye kanaat, takva ve ehl-i beyt sevgisinin yeterli olduğunu ifade eder. “Şalli 'alâ Muḥammed ve şalli 'alâ 'Ali” dizesi manzumenin her bendinin sonunda tekrarlanmaktadır.

8

fâ ' ilâtün fâ ' ilâtün fâ ' ilâtün fâ ' ilün

I Ben bir ednâ kem-gedâyam pâdişâhumdur ' Ali

Şâm-ı zulmet içre kaldum mihr ü mâhumdur ' Ali

Musammat şeklinde yazılan son düvâz-deh divandaki sekizinci düvâz-dehtir. Murabba-i mütekerrir olan şiirin bentlerinin sonunda “Kıblegâhumdur Muḥammed pâdişâhumdur ' Âli” mısraı tekrarlanmaktadır. Şiirde ehl-i beyt sevgisi bir kez daha farz-ı ayn olarak vurgulanmıştır. Genel olarak manzumede isimlerin anılması gaye edinilmiş izlenimi öne çıkmakta, övgüde ise bir iki terkip ile yetinilmektedir.

9

mefâ ' ilün mefâ ' ilün mefâ ' ilün mefâ ' ilün

³¹ Ebu Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdullâh en-Nisaburî, *el-Müstedrek 'alâ's-sahiheyn*, nşr. Mustafa Abdulakdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1990), 3/138 (No: 4639).

*1 Cemî' -i mâsivânuñ Hâlık'ı iy dil Hudâ'dur bil
Şefî' -i cümle-i ümmet Muḥammed Muştafâ'dur bil*

*2Şorar iseñ çehâr-yârüñ esâmisini benden şor
Ebû Bekr [u] ' Ömer ' Oşmân ' Aliyyü'l-Murtażâ'dur bil*

Divandaki dokuzuncu düvâz-deh gazel şeklinde yazılmıştır. Diğer düvâz-dehlerden farkı ise dört halifenin adının zikredilmesidir. Zira düvâz-deh türü manzumelerde dört halifenin anılması sık karşılaşılan bir durum değildir. Daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde düvâz-dehlerde Hulafâ-i Râşidîn'in anılması Nakşibendî, Gülşenî, Kefevî ve Halvetî şairlerin şiirlerinde görülen bir durumdur.³² Sirâcî, Bektaşî bir şair olduğu halde Çâr-yâr'ı şiirlerinde methetmiştir. Bu durum Anadolu'daki on iki imam algısıyla Şiiliğin imam algısının örtüşmediğini göstermesi açısından değerlidir.³³

10

fâ ' ilâtün fâ ' ilâtün fâ ' ilâtün fâ ' ilün

*1 ' Âşık-ı şûrîdeyem nûr-ı Hudâ'yı sevmişem
Mefḥar-ı ' âlem Muḥammed Muştafâ'yı sevmişem*

*2Ol dem uş rûz-ı ezelde çâkerân [u] mihterân
Ya ' nî evvel çâr-yâr-ı bâ-şafâyı sevmişem*

*3Cân u dilden olmuşamdır Yâr-ı Gâr'uñ bendesi
Şâhib-i dilden ' Aliyyü'l-Murtażâ'yı sevmişem*

Onuncu düvâz-dehte şair yine dört halifeyi anmıştır. Hz. Ebû Bekir'i "Yâr-ı Gâr" lakabıyla anan Sirâcî, evvelâ dört halifeyi sevdiğini ve Hz. Ebû Bekir'in kölesi olduğunu belirtmiş ardından on iki imam methine geçmiştir. Şiirde iki yerde Duhâ Suresi'ne iktibas vardır. "Kâfir olsun Kâzımî'yi cân u dilden sevmeyen" ifadesi yine tevellâ kavramını hatırlatmaktadır. Şiirde "çâker" sözcüğünün fazlaca tekrar etmesi de dikkat çekmektedir.

11

mefâ ' ilün mefâ ' ilün mefâ ' ilün mefâ ' ilün

*1Dü ' âlemde gönül şâh olmak isterseñ gedâ ol gel
Gedâluḫ pâdişâhluḫdur cihâna pâdişâh ol gel*

³² Aydın, "Klasik Türk Şiirinde Düvâz-Dehler", 269.

³³ Kutlu, "Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi ya da Metadoksi", 37.

On birinci dÛvâz-deh şiirinde Sirâcî, “gedâlık” güzellemesi yaparak melamî bir tavırla başlamıştır. Ardından Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn'in methini yaptıktan sonra imamların isimlerini sırasıyla anmıştır. Şiirde hemen her mısradâ “*Dilerseñ rûz-ı mahşerde yüzüñ ağ ola çün ħurşid / Muĥibb-i ħazret-i çehâr-yâr-i bâ-şafâ ol gel*” beytinde olduğu gibi bir şart anılmakta ve devamında bu şartın gerçekleşmesi imamlardan birine bağlanmakta, metih bu yolla sağlanmaktadır.

12

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

1 Uyandum ħ'âb-ı ħafletde derûnum pür ziyâ buldum

Ki ya 'nî pertev-i envâr-ı nûr-ı Muştâfâ buldum

Sirâcî *Divânı*'nda dÛvâz-deh türündeki on ikinci manzume gazel şeklinde nazmedilmiştir. Önceki şiirlerde artık rutin haline gelen Çâr-yâr'ı zikretme, bu şiirde de yerine getirilmiş, dört halife Hz. Peygamber'den sonra günahkarların şefaatchisi olarak belirtilmiş, ardından diğer imamlar anılmıştır. İmam isimleri zikredilirken bazen bir beyitte tek isim methedilirken bazen iki kimi zaman da üç isim aynı beyte alınmıştır.

13

mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe' ulün

1 Gönül virme bu çarĥ-ı bî-vefâya

Ki mâ'ildür özi cevr ü cefâya

Sirâcî on üçüncü dÛvâz-deh manzumesine dünyaya gönül vermemek ve tevekkül ehli olmak tavsiyeleriyle başlamıştır. Dört halifeyi sevmeyi şeriat yoluna girmeye koşul olarak gösteren şair Hz. Ali'den başlayarak on iki imam zikrine geçmiştir. Şair, şiirde övgüden ziyade “kuluyum, bendesiyim, muhibbiyim” gibi ifadelerle imamlara bağlılığını ifade etmiştir.

14

mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe' ulün

1 Gelüñ zıkr idelüm nâm-ı Ĥudâ'yı

Añalum hem Muĥammed Muştâfâ'yı

Sirâcî *Divânı*'nın on dördüncü dÛvâz-deh şiiri gazel formunda yazılmıştır. Dördüncü beyitte “Yezîd ü Şibr ile Mervân'a la'net” mısraıyla Kerbelâ hadisesinin faillerine lanet okunmuştur. Şair, diğer dÛvâz-deh şiirlerinin hilafında davranarak mahlasını son beyitten önceye koymuştur. Son iki beyitte yine Hz. Peygamber ve ehl-i beyt methi vardır.

15

mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe' ulün

1 Bi-ĥamdillâĥ Ĥudâyîyem Sirâcî

Muhammed Muştafâyîyem Sirâcî

Dîvânındaki on beşinci düvâz-deh şiirinde Sirâcî, mahlasını redif olarak kullanmış ve on bir defa tekrarlamıştır.³⁴ Sekiz beyitlik bir gazel olan manzumede alışıldığı üzere Yüce Allah, Hz. Peygamber ve dört halifeyi zikrettikten sonra on iki imamı sırasıyla methetmiştir. Mahlasını on bir kez tekrarlaması tarihsel olarak yaşamış on bir imama işaret olarak değerlendirilebilir.

16

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

1 Görinen cümle-i 'âlem bilün şun '-ı Hudâ'dandur

Cemî '-i enbiyâ nûr-ı Muhammed Muştafâ'dandur

On altıncı düvâz-deh dokuz beyitlik gazel formunda bir manzumedir. Sirâcî diğer düvâz-dehlerinde olduğu gibi Yüce Allahı anmış ardından Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn'in methini yaptıktan sonra imamların isimlerini sırasıyla sayarak methini tamamlamıştır.

17

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

1 Bi-ḥamdillâh yine Haḳ'dan dile zevk u şafâ geldi

Ki ya 'nî 'aks-i envâr-ı Muhammed Muştafâ geldi

Sirâcî Dîvânındaki on yedinci düvâz-deh "geldi" redifli on iki beyitten oluşan bir gazeldir. Şiirin başında na't yazma gayesiyle başladığını ancak Hz. Peygamber'i yad edince aklına Hulefâ-i Râşidîn'in geldiğini söyleyen şair ardından Hz. Ali'yi ve sırasıyla diğer imamları sayar. On birinci ve on ikinci beyitleri teberrâ ve tevellâya ayıran şair Yezid'e bir kez daha lanet okumuştur.

18

mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün mefâ 'ilün

1 Giçüp tâc u kabâdan ḥamdulillâh Ḥayderî oldu[m]

Ki ya 'nî şâh-ı merdânuñ kemîne Ḳanber'i oldum

Sirâcî Dîvânındaki son düvâz-deh sekiz beyitlik "oldum" redifli bir gazeldir. Şair, şiire doğrudan Hz. Ali'ye olan bağlılığını izhar ile başlamış ardından on iki imam methini tamamlamıştır. Yedinci beyitte şair yine Yezid ve Haricilere teberrâ etmiştir.

Sirâcî'nin düvâz-deh manzumelerine genel olarak bakılacak olursa;

Şeklen incelendiğinde farklı sayılarda mısralardan müteşekkil bentlerle oluşturulmuş sekiz adet musammat, on tane de gazel formunda düvâz-deh vardır. Bunların tamamı aruz vezniyle yazılmıştır.

³⁴ Klasik edebiyat şuarâsı mahlaslarını zaman zaman şiirin bir ahenk unsuru olarak kullanmıştır. Mahlasın farklı amaçlarla kullanımıyla ilgili bk. İlyas Kayaokay, "Gazelerde Mahlasın Yeri ve Mahlasın Redif Olarak Kullanılması", *International Journal of Language Academy* 5/4 (2017), 139-161.

Dûvâz-dehlerine genel olarak Yüce Allahî ve Hz. Peygamberi anarak başlayan şair, bilinen diğer şairlerin dûvâz-dehlerinden farklı olarak dört halifeyi de şiirlerine dahil etmiştir. Nakşibendî, Gülşenî, Mevlevî, Kefevî ve Halvetî şairlerin dûvâz-dehlerinde rastlanılan bu durumun Bektaşî bir şair olan Sirâcî'nin şiirlerinde de tekrar tekrar görülmesi Bektaşî tarikatının Şîâ ile anılması yanılığısına bir cevap niteliğindedir.

Hz. Ali'nin eşi olan Hz. Fatıma aynı zamanda Hz. Peygamber'in kızı ve O'nun soyunu devam ettiren kişi olması -dolayısıyla on iki imamın soyunun da ondan gelmesi- hasebiyle dûvâz-deh şiirlerinde mutlaka anılır. Sirâcî'nin manzumelerinde de Fatıma, Betûl, Hazreti Zehrâ olarak zikrolunmaktadır.

Sirâcî'nin dûvâz-dehleri sade sayılabilecek bir dille yazılmıştır. Tasannudan uzak duran şair girift ifadelerden ve uzun terkiplerden kaçınmıştır. Diğer şiirleriyle karşılaştırılacak olursa Sirâcî'nin dûvâz-deh şiirleri daha kuru bir izlenim vermekte, şairin şiir gücü diğer şiirlerinde kendini daha iyi göstermektedir.

Yukarıda bazı şiirlerin incelenmesinde de ifade edildiği üzere, Sirâcî'nin dûvâz-dehlerinde zaman zaman on iki imam isminin anılması gaye edinilmiş gibi bir izlenim öne çıkmakta, övgü ise bir iki terkiplerle yahut tekrara düşen ifadelerle yapılmaktadır.

Yapılan araştırmalarda Dukakinzâde Ahmed Beğ'in altı, Nesîmî'nin sekiz, Pir Sultan Abdal'ın on iki, Hatayî'nin otuz dûvâz-deh yazdığı tespit edilmiştir. Sirâcî ise on sekiz şiiriyle tespit edilenler arasında en çok dûvâz-deh yazan şairlerden biridir. Sayıca fazla dûvâz-deh yazmış olsa da şiirler neredeyse aynı kelime ve terkiplerle ancak farklı uyak ve rediflerle inşa edilmiş gibidir. Şair belki çok dûvâz-deh yazarak on iki imama olan bağlılığını izhar etmek istemiştir. Lakin bu, zaman zaman şairin tekrara düşmesine ve şiirlerinin sanat yönüyle zayıf kalmasına sebep olmuştur.

Sonuç

Dûvâz-dehler üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde -Giriş bölümündeki tanımlarda da görüldüğü üzere- çoğu zaman bu türün Alevî ve Bektaşî edebiyatının bir ürünü olduğu ifade edilir. Yapılan çalışmalarda tespit edilen örneklerin çoğunluğunun halk edebiyatı formlarında üretilmiş ve cem meclislerinde besteli olarak icra ediliyor olması elbette burada mühimdir. Sınırları hala tam olarak çizilememiş, içerik ve muhteva olarak farklı başlıklar altında değerlendirmeye müsait olan ve bazen araştırmacıların nazarından kaçan dûvâz-deh türünün ürünlerini tespit etmek güçleşmektedir. Bu anlamda yapılacak çalışmalarda bu tür üzerinde yoğunlaşılması, dîvânlar incelenirken bu türde manzumelerin "Türler" başlığı altında derlenmesi daha fazla örneğin keşfedilmesini sağlayacaktır. Böylece -son yapılan çalışmalarda ortaya çıkarıldığı gibi- farklı tasavvufi çevrelerden şairlerin de bu türde eserler verdikleri, aruzlu örneklerinin de çokça yazıldığı ve halk edebiyatı sahasında olduğu kadar klasik edebiyat sahasında şairlerin de dûvâz-deh yazdıkları ortaya konacaktır.

Usûlî, Kara Fazlî, Dukakinzâde Ahmed, Aşkî, Feyzî-i Kefevî gibi farklı tarikatlardan olduğu bilinen pek çok şairin dûvâz-dehlerinin olması, bu türün tanımı üzerine yeniden düşünülmesi

gerektiği kanaatini uyandırmaktadır. Dûvâz-dehlerin bestelenip cem meclislerinde icra edilmesi, türü “musiki formu olarak” Alevîlere ait kılmaktadır. Ancak edebî sahada tanımı yapılırken türün herhangi bir zümreye hasredilmeden; “On iki imamın sırasıyla isimlerinin anıldığı ve methedildiği manzumelerdir.” şeklinde ifade edilmesi daha yerinde olacaktır. Son olarak bu çalışma göstermektedir ki düvâz-dehlerin sınırlarını net bir şekilde çizmek ve tür hakkında daha sağlam bilgiler ortaya koymak için Arap ve Fars edebiyatı üzerine kapsamlı ve karşılaştırmalı bir çalışma gereklidir.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

İntihal/Plagiarism: Bu makale özel bir yazılımla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. /This article has been scanned special software. No plagiarism detected.

Finansman/Funding: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. /The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions:

Maruf ÇAKIR (%100)

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. /The author(s) has no conflict of interest to declare.

ORCID

Maruf ÇAKIR, <https://orcid.org/0000-0003-1220-4847>

Kaynakça

Akın, Bülent. “Kopuzdan Telli Kur’an’a Türklerde Sazın Kültürel Serüveni ve Kutsallığı”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 20/1 (Haziran 2020), 135-162. <https://doi.org/10.32449/egetdid.645242>

Artun, Erman. *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

Âşık Çelebi, es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi. *Meşâ'irü's-şu'arâ*. haz. Filiz Kılıç. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018.

Aydın, Dilara. “Klasik Türk Şiirinde Dûvâz-Dehler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 103 (Eylül 2022), 261-281. <https://doi.org/10.34189/hbv.103.013>

Bozan, Metin. *İmâmiyye Şîasin'in Oluşumu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Coşan, M. Esad. *Hacı Bektaş-ı Velî ve Bektâşilik*. İstanbul: Server Yayınları, 2013.

- Çakır, Maruf. *Sirâcî Dîvânı*. Ankara: Son Çağ Akademi, 2022.
- Çekmez, Fatih. *Kütahya Alevî-Bektaşî Geleneğinde Nefes, Dûvaz ve Mersiyeler*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Ebü'l-Ferec, Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *el- 'Îlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*. nşr. İrşâdu'l-Hak el-Eserî. Bakistan: İdâretü'l-ulûmi'l-eseriyye, 1981.
- Güler, Kadir. *Kütahya Halk Şairleri*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2019.
- Gölpınarlı, Abdalbaki. *Alevî-Bektâşî Nefesleri*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, t.s.
- Hâkim en-Nisaburî, Ebu Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdullah en-Nisaburî. *el-Müstedrek 'alâ's-sahiheyne*. nşr. Mustafa Abdulakdir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1990.
- Hakyemez, Cemil. *İmamîyye Şiası ve Temel Kavramları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- İçli, Ahmet. "Rûhî'nin Dûvâznâmesi". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 45 (2020), 64-84. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.643731>
- İyiyol, Fatih. "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dûvâzlar-Dûvâzimamlar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/27 (2013), 228-250.
- Kanar, Mehmet. *Farsça-Türkçe / Türkçe-Farsça Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Kayaokay, İlyas. "Gazelerde Mahlasın Yeri ve Mahlasın Redif Olarak Kullanılması". *International Journal of Language Academy* 5/4 (Ağustos 2017), 139-161.
- Kutlu, Sönmez. "Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi ya da Metadoksi". *İslâmîyât* 6/3 Aleviliğin Teolojisi Özel Sayısı (2003), 31-54.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Özcan, Hüseyin. "Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Dûvazdeh". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 76 (Aralık 2015), 191-204. <https://doi.org/10.12973/hbvd.76.179>
- Özsoy, Bekir Sami. "Âşık Edebiyatında Dûvâz Geleneği ve Sünnî Âşıklarda Dûvâz". *Kültür Evreni* 4/6 (2013), 104- 123.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Tarihi Boyunca Bektaşilik*. İstanbul: Yeni Boyut, 1990.
- Tire, Yusuf Özgür. *Dûvâzdeh İmamların Müzikal Açısından İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Türkçe Kur'ân Mealleri*. Erişim 15.02.2025. <https://kuranmeali.com/>
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Vural, Büşra Çelik. "Ehlî'nin Dûvâz-nâme Temalı Elif-nâme'si". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 108 (2023), 435-453. <https://doi.org/10.60163/hbv.108.028>
- Yavuz, Cemalettin. *Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dûvazimamlar*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.